

Maksymilian Pazdan

Zielona Księga o dziedziczeniu i testamentach – propozycje odpowiedzi na pytania

1. W dniu 1 marca 2005 r. jako dokument Komisji Wspólnot Europejskich [COM (2005) 65 final] została ogłoszona „Zielona Księga o dziedziczeniu i testamentach” (*Livre Vert sur les successions et testaments*), zawierająca 39 pytań dotyczących właściwości prawa i jurysdykcji sądów w sprawach spadkowych, sposobów potwierdzania kwalifikacji spadkobiercy lub zarządcy spadku, rejestru testamentów, trustów itp.¹ W aneksie do Zielonej Księgi [SEC (2005) 270] znalazły się bogate informacje o uregulowaniach poszczególnych kwestii w prawie prywatnym międzynarodowym państw Unii (głównie Piętnastki) oraz uwagi o rozwiązaniach, które można brać pod uwagę przy konstruowaniu aktu wspólnotowego. Księga nie zawiera propozycji co do ostatecznego kształtu wspólnotowych uregulowań międzynarodowego prawa spadkowego. Do ich opracowania dojdzie po dyskusji nad nią.

Pozwalam sobie przedstawić propozycję odpowiedzi na niektóre pytania tam zawarte. Nim jednak to nastąpi – kilka uwag ogólnych oraz przypomnienie dotychczasowych wysiłków na drodze do ujednoczenia międzynarodowego prawa spadkowego.

¹ Tekst „Zielonej Księgi o dziedziczeniu i testamentach” (dalej: Zielona Księga) został udostępniony polskim notariuszom w *Vademecum Notariusza. Zbiór przepisów*, Warszawa-Kluczbork 2006, s. 71-76. Mylące jest użycie w tłumaczeniu polskim wyrażenia prawo rzeczowe (s. 72) zamiast prawo spadkowe materialne (merytoryczne). Chodzi tu bowiem o przeciwstawienie prawa cywilnego w swej części spadkowej prawu prywatnemu międzynarodowemu, a nie o część prawa cywilnego nazywanego prawem rzeczowym.

2. Prace nad ujednoczeniem kolizyjnoprawnej regulacji prawa spadkowego zostały podjęte już pod koniec XIX w. przez Konferencję Haską Prawa Prywatnego Międzynarodowego (1890 r., 1894 r.). Prowadzono je też w następnym stuleciu (1904 r., 1925 r., 1928 r.). W 1928 r. powstał projekt unormowania konwencyjnego, który jednak nie został wcielony w życie².

Dopiero sesje ósma (1956 r.) i dziewiąta (1960 r.) Konferencji Haskiej doprowadziły do powstania projektu konwencji dotyczącej kolizji w przedmiocie formy rozrządzeń testamentowych, ratyfikowanej przez wiele państw (w tym przez Polskę)³.

Na sesji dwunastej przyjęto projekt konwencji o międzynarodowym zarządzie spadkiem (*la convention sur l'administration internationale des successions*)⁴. Nie odniosła ona jednak większego sukcesu. Jej stronami są bowiem jedynie Portugalia, Czechy i Słowacja.

Podobnie też nie cieszy się powodzeniem konwencja przygotowana przez Konferencję Haską w 1989 r. o prawie właściwym dla dziedziczenia⁵. Ratyfikowana jedynie przez Holandię konwencja ta weszła do porządku prawnego na zasadzie jednostronnego nadania jej przez władze tego państwa mocy prawnej.

Wspomnieć też trzeba o przygotowanej pod auspicjami UNIDROIT Konwencji waszyngtońskiej z 1973 r. o ujednoczeniu prawa merytorycz-

² Por. M. Rostworowski, *Prawo spadkowe na warsztacie sesji piątej (1925) i szóstej (1928) Konferencji międzynarodowego prawa prywatnego w Hadze*, Studia et Documenta 1960, z. 33, s. 3 i nast. (przedruk z Księgi pamiątkowej ku czci Edmunda Krzyskiego).

³ Obszernie na ten temat A. Mączyński, *Dziedziczenie testamentowe w prawie prywatnym międzynarodowym. Ustawowe i konwencyjne unormowanie formy*, Warszawa-Kraków 1976, s. 43 i nast.; por. też P. Volken, *Von der Testamentsform im IPR*, [w:] *Mélanges en l'honneur d'Alfred E. von Overbeck à l'occasion de son 65e anniversaire*, Fribourg 1990, s. 579 i nast.; G.A.L. Droz, B. Martin-Bosly, *Traités multilatéraux relatifs aux régimes matrimoniaux, successions et libéralités*, [w:] *Régimes matrimoniaux, successions et libéralités*, t. I, Bruxelles 2003, s. 280 i nast.

⁴ Por. G.A.L. Droz, B. Martin-Bosly, *Traités multilatéraux...*, s. 245 i nast.

⁵ Por. P. Lagarde, *La nouvelle Convention de la Haye sur la loi applicable aux successions*, *Revue critique de droit international privé* 1989, z. 2, s. 249 i nast.; A. Borrás, *La convention de la Haye de 1989 sur la loi applicable aux successions à cause de mort et l'Espagne*, [w:] *Liber Amicorum*, ed. by G.A.L. Droz, The Hague, Boston-London 1996, s. 7 i nast.; G.A.L. Droz, B. Martin-Bosly, *Traités multilatéraux...*, s. 267 i nast.

nego regulującego formę testamentu⁶. Ratyfikowały ją: Belgia, Francja, Irlandia, Italia i Portugalia. Na razie Polska nie jest jej stroną.

I wreszcie Konwencja bazylejska z 1972 r.⁷ o rejestracji testamentów obowiązuje w stosunkach pomiędzy Belgią, Hiszpanią, Francją, Italią, Luksemburgiem i Holandią. Rejestry testamentów wprowadziły też Austria, Dania i Grecja.

3. Jak wynika z powyższych obserwacji, liczne wysiłki podejmowane na drodze ku ujednoczeniu kolizyjnoprawnej regulacji prawa spadkowego przyniosły do tej pory niewielkie sukcesy. Pomimo to od dłuższego czasu w ramach Wspólnoty trwają dyskusje nad ujednoczeniem międzynarodowego prawa spadkowego. W ostatnich latach podjęto nawet na tej drodze konkretne kroki.

Za ujednoczeniem przemawiają obserwacje procesów społecznych i gospodarczych w Unii, następujących dzięki zasadzie swobodnego przepływu kapitału i osób, swobodzie przemieszczania się i podejmowania zatrudnienia (na razie jednak w ograniczonym zakresie dla obywateli nowych państw członkowskich) oraz swobodzie osiedlania się.

W wyniku tych procesów liczba spraw spadkowych z elementem zagranicznym w państwach Unii stale wzrasta. Wspomniany element zagraniczny najczęściej polega na zamieszkiwaniu lub zwyczajnym pobycie spadkodawcy w chwili śmierci w innym państwie członkowskim Unii niż kraj ojczysty, pozostawieniu sum na koncie w banku zagranicznym lub nieruchomości położonej za granicą.

Według informacji statystycznych przytoczonych w aneksie do Zielonej Księgi (1.2.), w latach 1999-2000 średnio 1,5% mieszkańców państw Unii stanowili obywatele innych państw członkowskich (przy czym w Luksemburgu ta liczba zbliżała się do 20%, a w Belgii do 5%). Według danych wyrażonych w liczbach bezwzględnych w Niemczech w tym czasie zamieszkiwało ich 1 858 000, we Francji ponad milion, w Wielkiej

⁶ Por. M. Revillard, *L'entrée en vigueur de la Convention de Washington du 28 octobre 1973 portant loi uniforme sur la forme d'un testament international*, *Journal du droit international* 1995, nr 3, s. 585 i nast.; G.A.L. Droz, B. Martin-Bosly, *Traité multilatéraux...*, s. 308 i nast.

⁷ Por. G.A.L. Droz, B. Martin-Bosly, *Traité multilatéraux...*, s. 301 i nast.; M. Jagielska, *Rejestr testamentów*, Rejent 2006, nr 2, s. 83 i nast.

Brytanii 859 000, w Belgii 563 000. Obliczono też, że w omawianym okresie w innych państwach członkowskich mieszkało 11,7% Irlandczyków, 8,2% Portugalczyków i 4,2% Greków.

Według danych z tych samych źródeł od 800 000 do miliona obywateli niemieckich ma nieruchomości za granicą (głównie w Hiszpanii, Italii i Francji).

Na uwagę zasługuje też wzmianka, że rocznie około 50 000 spraw spadkowych, to sprawy po obywatelach państw członkowskich.

Należy liczyć się z tym, że w miarę upływu czasu zwiększy się liczba spraw spadkowych z elementem obcym, w tym zwłaszcza powiązanych z obszarem państw członkowskich. W coraz szerszym zakresie dotyczyć to będzie także naszego kraju i naszych obywateli. Głębokie różnice pomiędzy uregulowaniami prawa spadkowego materialnego i postępowania w sprawach spadkowych utrudniają dochodzenie praw spadkowych we wzajemnych stosunkach pomiędzy mieszkańcami Unii. Pożądane wydaje się więc poszukiwanie odpowiednich ułatwień. Służyć temu może akt prawa wspólnotowego (rozporządzenie).

4. Już na początku lat dziewięćdziesiątych Europejska grupa prawa prywatnego międzynarodowego (*Groupe européen de droit international privé*) pracowała nad przygotowaniem projektu konwencji regulującej właściwość prawa w sprawach rodzinnych i spadkowych. Na trzecim jej posiedzeniu w Heidelbergu (30.0.-2.10.1993 r.)⁸ przyjęty został projekt konwencji regulujący te kwestie. Nie nadano mu jednak dalszego biegu.

Zapowiedź podjęcia prac nad europejskim instrumentem w sprawach spadkowych pojawiła się w 1998 r. w tzw. Wiedeńskim planie działań (*Plan d'action de Vienne*)⁹. Zadanie takie wprowadzono do programu Rady Europy z listopada 2000 r.¹⁰

Przeprowadzenie prac studialnych powierzono Niemieckiemu Instytutowi Notarialnemu w Würzburgu. Na podstawie raportów krajowych z 15 państw członkowskich powstał w 2002 r. raport końcowy oraz propozycje ujednoczenia międzynarodowego prawa spadkowego. Propo-

⁸ E. J a y m e, *Entwurf eines EG-Familien- und Erbrechtsübereinkommens*, IPRax 1994, z. 1, s. 67 i nast.

⁹ Dz.Urz. C 19 z 23.1.1999 r.

¹⁰ Dz.Urz. C 12 z 15.1.2001 r.

zycje te przedstawiono na konferencji w Brukseli w dniach 10 i 11 maja 2004 r.¹¹

Z kolei Haski Program Rady z 2004 r.¹² wezwał Komisję Wspólnot Europejskich do przedstawienia Zielonej Księgi obejmującej całość problematyki międzynarodowego prawa spadkowego (prawo właściwe, jurysdykcję, uznawanie orzeczeń, sposoby potwierdzania kwalifikacji spadkobiercy lub zarządcy spadku, rejestry testamentów, trusty itp.).

Jak już była o tym mowa, do ogłoszenia Zielonej Księgi doszło 1 marca 2005 r.

5. Oto propozycja odpowiedzi na niektóre pytania postawione w Zielonej Księdze.

5.1. Jak należy ująć zasięg statutu spadkowego? (pytanie 1)

Zakresem zastosowania statutu spadkowego (czyli prawa, któremu podlega sprawa spadkowa) powinno się objąć:

- 1) otwarcie spadku (przyczyny i chwilę otwarcia spadku),
- 2) powołanie do dziedziczenia z ustawy oraz inne prawnospadkowe skutki związane z otwarciem spadku,
- 3) niegodność oraz szczególne zakazy dziedziczenia,
- 4) system rezerwy lub zachowku wraz z możliwością pozbawienia uprawnień z tego tytułu,
- 5) dopuszczalność i skutki testamentów i innych rozrządzeń ostatniej woli,
- 6) dopuszczalność i skutki umowy o zrzeczenie się dziedziczenia,

¹¹ Całość materiałów ogłoszono w pracy pt. *Les successions Internationales dans l'UE. Perspectives pour une Harmonisations*, Bruxelles 10-11.05.2004. Na temat tych prac por. H. Dörner, Ch. Hertel, P. Lagarde, W. Riering, *Auf dem Weg zu einem europäischen Internationalen Erb- und Erbverfahrensrecht*, IPRax 2005, z. 1, s. 1-8; T. Pajor, *O projekcie harmonizacji międzynarodowego prawa spadkowego w Unii Europejskiej*, [w:] *Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Sołtysińskiemu*, red. A. Nowicka, Poznań 2005, s. 877-888; M. Voltz, *Internationales Erbrecht in der EU – Perspektiven einer Harmonisierung*, IPRax 2005, z. 1, s. 64-66; G. Hohloch, *Kollisionsrecht in der Staatengemeinschaft*, [w:] *Festschrift für Hans Stoll*, Tübingen 2005, s. 550 i nast.; J. Pazdan, *Ku jednolitemu międzynarodowemu prawu spadkowemu*, Rejent 2005, nr 3, s. 9 i nast.

¹² Por. R. Wagner, *Die Aussagen zur justiziellen Zusammenarbeit in Zivilsachen im Haager Programm*, IPRax 2005, z. 1, s. 66-67; por. również informację w IPRax 2001, z. 1, s. 163 i nast.

6) nabycie spadku (sposób nabycia spadku, przyjęcie lub odrzucenie spadku, stosunki między współspadkobiercami, odpowiedzialność za długi spadkowe, ochrona dziedziczenia),

7) skutki zapisu lub polecenia testamentowego,

8) dział spadku zarówno umowny, jak i sądowy.

Jednakże wymagania w zakresie zdolności i formy umowy o dział spadku podlegać powinny, jak do tej pory, prawu wskazanemu przez krajowe normy kolizyjne, miarodajne dla zdolności i formy. Postępowanie spadkowe podlega oczywiście *legi fori processualis*.

Trzeba też przewidzieć uwzględnianie szczególnych uregulowań odnoszących się do niektórych składników majątku spadkowego (np. gospodarstw rolnych, mieszkań), przewidzianych w prawie państwa miejsca położenia tych przedmiotów.

5.2. Jaki łącznik preferować w zakresie spraw spadkowych? (pytanie 2)

Należy opowiedzieć się za łącznikiem gwarantującym jednolitość statutu spadkowego, bez względu na zawartość spadku (niezależnie więc od tego, czy do spadku wchodzi wyłącznie majątek ruchomy, czy również nieruchomości). Zasada jednolitości statutu spadkowego znacznie upraszcza rozstrzyganie spraw spadkowych. Pozwala uniknąć wielu trudności pojawiających się w razie rozczłonkowania go. Jednolitość statutu zapewnia zarówno łącznik obywatelstwa spadkodawcy, jak i łącznik jego ostatniego miejsca zamieszkania lub miejsca ostatniego zwyczajnego pobytu. Tradycja wielu państw członkowskich oraz moc więzi pomiędzy państwem a jego obywatelem przemawiają za łącznikiem obywatelstwa (prawem państwa, którego obywatelem był spadkodawca w chwili swej śmierci). Należy jednak dopuścić możliwość wyboru prawa (będzie o tym mowa w dalszych wywodach).

Trudno jednak ukryć, że osiągnięcie w ramach Unii porozumienia co do łącznika nie będzie łatwe. Przyjmowane bowiem obecnie rozwiązania w państwach członkowskich są zróżnicowane.

Łącznikiem obywatelstwa spadkodawcy z chwili jego śmierci posługuje się prawo niemieckie, austriackie, hiszpańskie, greckie, włoskie, portugalskie, szwedzkie, słoweńskie, czeskie, słowackie, litewskie i polskie.

Do łącznika ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy sięgnął ustawodawca duński.

W ślad za Konwencją haską z 1989 r. za łącznikiem miejsca zwyczajnego pobytu, z daleko idącymi odstępstwami na rzecz łącznika obywatelstwa, powiedział się ustawodawca fiński.

W państwach, które zasadniczo starają się urzeczywistnić zasadę jednolitości statutu spadkowego, istnieją liczne wyjątki od tej zasady. Dotyczą one stosowania szczególnych przepisów obowiązujących w miejscu położenia nieruchomości (np. prawo fińskie i szwedzkie, judykatura duńska) czy też dopuszczalności wyboru prawa (Niemcy, Finlandia, Italia, Holandia i w niewielkim zakresie judykatura duńska).

Rozczłonkowanie statutu spadkowego polega z reguły na przyjęciu innego łącznika dla dziedziczenia nieruchomości i innego dla dziedziczenia ruchomości. Dziedziczenie nieruchomości poddawane jest *legi rei sitae*, zaś ruchomości prawu ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy. Rozwiązanie takie spotykamy w Belgii, Francji, Luksemburgu, Wielkiej Brytanii, Irlandii. W niektórych z tych państw istnieją wyjątki od reguł ogólnych. Niejednakowo jest też pojmowane miejsce zamieszkania.

5.3. Jakiemu prawu poddać testamenty i inne czynności prawne *mortis causa*? (pytanie 3)

Kwestię istnienia, ważności i wykładni testamentu lub innej czynności prawnej *mortis causa* należy poddać w oddzielnej normie kolizyjnej prawu ojczystemu spadkodawcy z chwili dokonania czynności (statut czynności prawnej *mortis causa*). Statut ten powinien obejmować nie tylko testamenty i umowy dziedziczenia, lecz również umowę o zrzeczenie się dziedziczenia oraz *donatio mortis causa*.

Zakresem jego zastosowania należy objąć:

1) ocenę dopuszczalności określonej czynności prawnej *mortis causa* (kwestia ta byłaby więc oceniana podwójnie zarówno według postanowień ogólnego statutu spadkowego, jak i według postanowień statutu czynności prawnej *mortis causa*),

2) ocenę jej istnienia,

3) szczególne wymagania dotyczące zdolności do dokonania określonej czynności prawnej *mortis causa* (przy zachowaniu właściwości statutu personalnego osoby, o którą chodzi, do oceny ogólnej zdolność do czynności prawnych danej osoby),

4) wady oświadczenia woli,

5) szczególne zakazy i ograniczenia dotyczące treści czynności prawnej *mortis causa*,

6) czynność prawną odwołującą testament lub uchylającą inną czynność prawną *mortis causa*,

7) wykładnię testamentu lub innej czynności prawnej *mortis causa*.

Wpływ innych zdarzeń (niż czynność prawna odwołująca) na skuteczność testamentu lub innej czynności prawnej *mortis causa*, takich jak urodzenie się dziecka testatora czy zawarcie przez niego małżeństwa należy oceniać według ogólnego statutu spadkowego.

Unormowanie właściwości prawa do oceny formy zarówno testamentu, jak i innych czynności prawnych *mortis causa* należy oprzeć na rozwiązaniach przyjętych w Konwencji haskiej z 1961 r., regulujących właściwość prawa w zakresie formy rozrządzeń testamentowych.

Kwestię dopuszczalności połączenia w jednym dokumencie rozrządzeń kilku testatorów (testament wspólny) trzeba traktować jako kwestię dotyczącą formy testamentu.

5.4. Jak rozwiązać zagadnienie dziedziczenia kommorientów? (pytanie 4)

Rozmaicie w prawie merytorycznym unormowane jest dziedziczenie po sobie kommorientów¹³, czyli osób, które zginęły we wspólnym niebezpieczeństwie. Przeważa rozwiązanie opierające się na domniemaniu równoczesnej śmierci tych osób. Istnieją jednak również systemy prawne ustanawiające drabinę domniemań, zbudowaną na kryterium wieku i płci (np. k.c. Napoleona).

Problemu tego (na płaszczyźnie kolizyjnoprawnej) nie da się rozwiązać ani przez zaliczenie domniemań dotyczących kommorientów do zakresu zastosowania statutu personalnego każdego z nich ani też przez zaliczenie ich do zakresu zastosowania statutu spadkowego, odnoszącego się do każdego z kommorientów. I w jednym i w drugim wypadku, zawsze wtedy gdy kommorientenci są obywatelami różnych państw, a prawa tych państw posługują się domniemaniami prowadzącymi do przeciwnych wyników, znajdziemy się w sytuacji bez wyjścia. Wydaje się więc, że należałoby wprowadzić jednolitą regułę materialnoprawną rozstrzyga-

¹³ Por. szerzej M. P a z d a n, *Zdolność dziedziczenia w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, Studia Cywilistyczne 1974, t. 24, s. 93 i nast.

jącą kwestię dziedziczenia w takim przypadku. Mogłaby to być reguła przewidująca ich wzajemne wyłączenie dziedziczenia po sobie.

Wypada dodać, że próba konwencyjnego unormowania tej kwestii przyniosła niewielkie efekty. Odnotować bowiem należy jedynie konwencję państw Beneluksu z dnia 29 grudnia 1972 r., obowiązującą od 1 września 1978 r.¹⁴

5.5. Czy dopuścić w sprawach spadkowych wybór prawa właściwego? (pytanie 5)

Należy opowiedzieć się za dopuszczalnością wyboru statutu spadkowego przez spadkodawcę. Odpowiedni przepis mógłby uzyskać następujące brzmienie: spadkodawca w testamencie lub w innym rozrządzeniu ostatniej woli może poddać sprawę spadkową prawu ojczystemu, prawu swego miejsca zamieszkania lub miejsca zwyczajnego pobytu z chwili dokonania rozrządzenia lub z chwili swej śmierci. Wybór prawa nie wymaga zgody przypuszczalnych kandydatów na spadkobierców. Spadkobierca nie może wpływać na właściwość prawa powstałą w wyniku wyboru prawa po otwarciu spadku. Może oczywiście odrzucić spadek, jeżeli taką możliwość przewiduje prawo wybrane.

Wypada zauważyć, że choć polska ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym z 1965 r. nie dopuszcza wyboru prawa w zakresie spraw spadkowych, to takiego wyboru może dokonać już dziś cudzoziemiec w testamencie sporządzonym przed polskim notariuszem, jeżeli prawo obce, właściwe do oceny dziedziczenia po owym cudzoziemcu taką możliwość przewiduje. Warto więc znać listę państw przychylnych wyborowi prawa w zakresie spraw spadkowych¹⁵.

5.6. Czy przewidzieć możliwość skorygowania zastosowania przepisów statutu spadkowego, przewidujących zachowek? (pytanie 10)

Zarówno rezerwa, jak i zachowek podlegają statutowi spadkowemu. Statut ten rozstrzyga także o zakresie swobody testowania (rozrządzenia na wypadek śmierci). Jeżeli nie przewiduje ograniczeń swobody testowania

¹⁴ Por. G.A.L. Droz, B. Martin-Bosly, *Traité multilatéral...*, s. 243 i nast.

¹⁵ Por. szerzej M. Pazdan, *Professio iuris w szwajcarskim i niemieckim międzynarodowym prawie spadkowym*, [w:] *Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego. Księga Pamiątkowa ofiarowana Józefowi Skąpskiemu*, red. A. Mączyński, M. Pazdan, A. Szpunar, Kraków 1994, s. 321 i nast.

wania (rozrządzenia), trzeba to uszanować. Brak podstaw do ingerencji w takim wypadku klauzuli porządku publicznego.

Należy to odnieść także do sytuacji, gdy wyznaczenie statutu spadkowego nastąpi w drodze wyboru prawa. Brak więc uzasadnienia do wprowadzenia przepisu, że wybór prawa nie może naruszać uprawnień z tytułu rezerwy lub zachowku, przewidzianych w prawie, które byłoby właściwe w braku wyboru prawa.

5.7. Czy ustanowić szczególne normy kolizyjne dotyczące trustu spadkowego? (pytanie 11)

Konwencję haską z dnia 1 lipca 1985 r. o prawie właściwym i uznaniu trustu¹⁶, obowiązującą od 1 stycznia 1992 r., ratyfikowało niewiele państw członkowskich Unii (Italia, Holandia i Wielka Brytania). W pierwszym rządzie należałoby więc rozważyć możliwość przystąpienia do niej pozostałych państw.

Jeżeli okazałoby się to niemożliwe, ewentualna kolizyjnoprawna regulacja trustu spadkowego mogłaby opierać się na następujących zasadach:

1) trust spadkowy podlega prawu wybranemu przez spadkodawcę (twórcę trustu), jeżeli jednak znaczące składniki trustu są położone na obszarze państwa, którego prawu instytucja ta nie jest znana, wybór prawa jest bezskuteczny,

2) w razie braku wyboru prawa lub gdy jest on bezskuteczny należy poszukiwać prawa najściślej z trustem związanego, rozważając powiązania wynikające z miejsca położenia przedmiotu trustu lub miejsca zwykłego pobytu *trustee* (w chwili ustanowienia trustu),

3) zastosowanie prawa, któremu trust podlega, nie może naruszać praw z tytułu rezerwy lub zachowku przewidzianych w postanowieniach statutu spadkowego.

5.8. Czy dopuścić odesłanie? (pytanie 12)

W razie wskazania przez normę kolizyjną – zamieszczoną w akcie wspólnotowym – prawa państwa członkowskiego odesłanie jest bezprzedmiotowe, a wskazanie powinno mieć charakter ostateczny.

Odesłanie może więc wchodzić w grę, gdy wspólnotowa norma kolizyjna wskaże jako właściwe prawo państwa nieczłonkowskiego.

¹⁶ Por. G.A.L. Droz, B. Martin-Bosly, *Traités multilatéraux...*, s. 319 i nast.

Należy opowiedzieć się za dopuszczalnością w takich przypadkach zarówno odesłania zwrotnego, jak i jednostopniowego odesłania dalszego, jeżeli jest ono odesłaniem przyjętym. Z odesłaniem przyjętym mamy do czynienia wtedy, gdy z norm kolizyjnych obowiązujących w państwie, do którego prawa odesłanie dalsze następuje, wynika – w danej sprawie – właściwość prawa tego państwa (prawa państwa wskazanego przez normy kolizyjne państwa, którego sąd sprawę rozpatruje).

5.9. W odpowiedzi na pytania 21, 33-35 należy opowiedzieć się za wprowadzeniem instrumentów ułatwiających realizację praw spadkowych, takich jak europejski certyfikat spadkowy wydawany spadkobiercom oraz europejski certyfikat wydawany zarządcy (administratorowi) spadku. Przydatne byłoby też określenie w akcie prawa wspólnotowego zasad zunifikowanego systemu krajowych rejestrów testamentów. Przyznanie kompetencji w tym zakresie notariuszom jest nie tylko możliwe, lecz również pożądane.

6. Pragnę podkreślić, że postulowane i spodziewane rozszerzenie w Polsce kompetencji notariuszy¹⁷, obejmujące sprawy spadkowe, w szczególności zaś przyznanie im kompetencji do wydawania certyfikatów spadkowych (równoważnych sądowemu stwierdzeniu dziedziczenia), zmusi notariuszy do poszerzenia pola swoich zainteresowań. Dziś interesują ich głównie czynności prawnospadkowe. Po zmianach będą zmuszeni do stosowania także norm kolizyjnych określających prawo właściwe w sprawach spadkowych oraz norm prawa polskiego lub obcego regulujących dziedziczenie ustawowe.

¹⁷ Por. K. Grzybczyk, M. Szpunar, *Notarialne poświadczenie dziedziczenia jako alternatywny sposób stwierdzania prawa do dziedziczenia*, Rejent 2006, nr 2, s. 44 i nast.